

Brassai, a magyar nyelv mestere.

Brassairól akarván beszélni, a Brassai szájával szeretnék szólni s azért adomával, Brassai-adomával kezdem és persze egy kis idegen nyelvvvel is tarkítom. Az egyszeri csizmadiainas így szólt a mesteréhez, mikor a remekbe készült kész cipőt prezentálta: „*Meister, die Arbeit ist fertig, soll ich gleich flicken?*“ „A munka kész, mester, vessek rá mindjárt egy nagy tákot is?“ *Quid rides?* A tanár és a diák ne mosolyogjon! *De te fabula narratur.* Róluk szól a nóta. A tákolnivaló új csizma te vagy, diák, a tákoló művész meg Nagyságod, tanár úr. Baccalaureatus remeklésed a 7—8 esztendői pepceselgetés után koszorús fejjel is folt után kiáltoz. A paedagogiátok, az iskolátok, a tanítástok nem egyéb, mint folytonos foldozás. Ki mondja ezt a lesujtó kritikát tanárról és a tanári foglalkozásról? A *magister Hungariae*, a tanárok tanára, Brassai bácsi.

Ugyanaz a Brassai bácsi, akit ma nekem itt mint a magyar nyelv mesterét kell megénekelnem. Hiszen tudom én, mi lesz a vége. Ha én itt remekbe dicsérem az öreg urat s a végén — úgy majd 2—3 óra mulva — nagy boldogan *fertig*-et (vagy hogy itthon maradjunk, *gata*-t) kiáltok, a magyar nyelv mestere szelid gúnnnyal felém fordítja a hosszú szakállát s csak ennyit mond: „*Soll ich gleich flicken, Marci fiam?*“ Nem, Brassai bácsi, így nem alku-szünk. Én ravasz ember vagyok ám s egy kicsit, ha megerőltetem magam, tapintatos is. Nyolc óráig csak nem gyilkolom itt a szegény gyanutlan közönséget unalmas nyelvfilozófiával. Én előre lemondok a remeklésről. Én csak olyan kérdésre felelek, ami itt mindenkit érdekel s úgy, hogy még Brassai se köthessen bele. Ha kutyamarást ebszörivel gyógyítanak, Brassait nem látom be, mért ne lehetne Brassaival magyarázni?

Kezdjük el hát az exament. Kezdjük azzal, amire Brassai is feleletet vár. *Quid Saul*, azaz hogy *Samuel inter prophetas?* Mit keres Sámuel a nyelvész-próféták, vagy ahogy Brassai bácsi fordítja — a gyökpizskálók között? Ezt a tréfás kérdést annakidején maga Brassai vetette föl. Büszke önérzet lobogott a gúny alatt,

hiszen illetékesebb buvára a magyar nyelv rejtett kincseinek senki sem lehetett Brassainál. Álmában sem gondolhatta senki, hogy ez nem szatíra. Pedig hát kár volt tréfálkozni s az ördögöt a falra festeni, mert az ördög megjelenik. Aminthogy meg is jelent. Alighogy behunyta a szemét Brassai, a kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti tanára, Szilasi Mór, igaz, hogy egyelőre csak magánbeszélgetésben, azt hirdette, hogy a magyar nyelvhelyesség ügyebajához neki, a magyar nyelv egyetemi tanárának, nincs semmi köze. A nyelvhelyesség az a stilisztika dolga, az nem nyelvészet. No szegény Sámuel, elmehetsz a tudományoddal a — stilisztikába, a magyar nyelvészetnek egyéb dolga van, mint a te kötekedéseiddel bibelődni. Így és ilyenformán tagadta meg öreg apját a magyar nyelvészet, ez a félretekintésekre nevelt kacér vénkisasszony. Nézzünk a szeme közé Őnagyságának, ennek a kényes fejérnépnek. Vaj' ki ő és merre van hazája? Együtt született a Magyar Geniuszal. Nem mai csirke tehát, tisztos multja van. Bokorugrós kislány korában azonban nem volt még ilyen kényes és válogató teremtés. Inkább csak ábrándos. Mesebeli hőskön legeltette a fantáziáját. Nimródtól Nabukodonozoron át Atilláig minden valamirevaló hős az ideálja volt, minden nagy tettben — Horvát István a megmondhatója — magára és a véreire ismert s egyedül csak a halzsíros atyafiságtól prüszkölt. Rátartós portéka volt, hiába no, mint a bátyjai. Hogy gyönyörű leányzó a kis fruska, azt a XVI. században vette először észre Sylvester János, a tudós humanista bibliafordító, a frizuráját egy századdal utóbb cibálgatta meg egy nagybotú zsörtölődő vén kálomista püspök, Geleji Katona, aki közbevetőleg legyen mondva, de csendesesen, hogy baj ne legyen belőle, minket, unitáriusokat is éppen eleget cibálgatott. Rettenetesen pedans, türelmetlen és erőszakos egy bácsi ez a püspök. Elhitette például velünk (merte volna csak valaki nem hinni), hogy csak így van jól mondva „a pénz kifizettetése, a halott eltemettetése, mert úgy-e világos, hogy nem a pénz fizet és nem a halott temet, hanem őt fizetik, illetőleg temetik. Szegény leányka, hiában próbálgatott aztán a tükörbe pillantgatni, hogy összecibált frizuráját rendbe hozza, a nagybotú bácsik nem engedték, Debreczenben pláne még a tükrét is összetörték: adta kis szégyentelenje, mit nézegeti magát, nézegetné inkább a nagybotú bácsik rettenetesen nagy tudományát. A kis hamupipőkét aztán a nagy Révai vette pártfogásba, sőt el-sikkadt atyai örökségét is kiperelte. A visszapörölt örökség azonban aligha lehetett arányban a hamúból kimosdatott s gyönyörű

eladólánnyá serdült hajadon szépségével, mert a nagybotú nagybácsiknak egyszerre csodálatosan megesett a szívük a szép eladólány hozományának a szegényességén s nagylelkűen elhatározták, hogy közös erővel megduplázzák. Kistafirozzák, ahogy ma mondanók. S dictum-factum kistafirozták. Hát ezt a szent buzgalomtól sugallt pedans kistafirozást nevezik nyelvújításnak. Kikészítették, kikenték-fenték, pudereztek, pacsulizták, pirosították a szegény leányzót olyan nagyvilági dámának, hogy az édesanyja is megijedhetett tőle.

De hát az ég szerelmére, hol volt Brassai bácsi, hogy ezt megengedte, hogy ezt eltűrte? Jaj, Brassai bácsi akkor még csirke volt. Ő 20—30 s egynehány évvel a vállán még nem tartotta illőnek belekotyogni a felnőtt emberek dolgába. Ő akkor még csak tanult. S mikor aztán a porondra ő is kiléphetett, a nagy harc már jóformán elült, a nagybotú nyelvújítók győztek, a kikészített leányzó mesterséges bájait többé nem lehetett ledisputálni. Akinek nem tetszett, legfeljebb duzzoghatott bátran tovább. A pusztá duzzogással egyedül Brassai bácsi nem elégedett meg. S nem elégedhetett meg, mert ő messziről jött, nagyon messziről. Hazulról. Mójában volt messze és mélyre látni. Amit ő Hamupipőkéről tudott, azt nem mástól tanulta, azt ő hazulról hozta, az az ő bográcsában főtt. Mikor? Az előkészületnek azon tizenkét esztendeje alatt, melyről életírója se tud beszámolni. Pedig abban a rejtélyes 12 esztendőben nem is az a csodálatos, hogy utánuk egyszerre kész tudósként robban elő Brassai. Jó koponya elvégre 12 év alatt rengeteget tanulhat, úgy értem, hogy rengeteget beszédhet és elraktározhat. A csodálatos nem ez. Az a csodálatos, hogy a Brassai koponyája nem beszédte és elraktározta, hanem *kitermelte* a maga tudnivalóit. Kivált a nyelvre vonatkozó tudnivalókat. Hogy mi a nyelv? Hát gondolkozott ezen valaki a Brassai korában? Hogy mi a nyelv? Hát nyelv. Adta az Isten, beszél az ember, tanulja és utálja a diák. Ott a *declinatio*, *coniugatio*, *duo ablativi*! Szedd be, adta kölyke, edd meg s hallgass! Donatus óta mindenki ezt csinálja, aki tanulni akar. A klavirmester azonban nem ezt csinálta. A klavirmester gondolkozott. S mert a Brassai fejével gondolkozott, csodálatos dolgokra jött rá. Megvillant előtte, hogy ni ni, az a nyelv, az a nyelv furcsa portéka, azt nem lehet megfogni. Az nem *ergon*, hanem *energia*. Nem véglegesen befejezett, lezárt valami, hanem valami folyton működő, állandó tevékenység. Aki tudja, hogy az egész mai modern nyelvtudomány ennek az egy-

szerű igazságnak a fölismerésén épül föl, az elhülve áll meg Brassai bácsi előtt, mert a Brassai bácsi fejében ez az igazság már szinte kerek száz évvel ezelőtt megvillant. Nem mondom, hogy így meg is formulázta, mint én itt, még azt sem, hogy teljesen új igazság lett volna, többek közt a nagy Humboldt-nál is ott szendergett csirájában, de a nyelvtudomány mint tudomány csak ma ért oda, hogy értéke szerint becsülje ezt az igazságot. Brassait még megmosolyogták érte Hunfalvyék, pedig ők sem estek ám a fejük lágyára. Nem tudták és nem hitték, hogy csak Brassai épít kösziklára. Amint a reszkető csupor csak Newtonnal beszélt érthető nyelven, a Brassai megvillant igazsága is csak Brassainak jelentett valamit. Jelentette azt, hogy a nyelvvel nem lehet és nem szabad tovább salabakterkedni, mint valami lomtári holt anyaggal. Az élőbeszéd vizsgálatából kell kiindulni. A nyelv csak az emberrel és az emberiséggel kapcsolatban érdemes a pepecselgetésre, különben céltalan, üres, értelmetlen, sőt olykor gonosz játék minden nyelvészkedés. Mi a nyelv? „A szellemi közlekedés eszköze, csupa symbolum, melyet az eszmetársítás örök törvénye tesz jelentővé és így a közlekedés célszerű eszközévé.” S mi szabályozza ezt a nyelvet? Tán valami józan belátás vagy örök érvényességgel megállapított, leszögezett és egyetemesen el'ogadott nyelvtani szabályok? Dehogy. Az *élőbeszéd* a szabályozó s az eszmetársítás az olaja. Hogy milyen ez az eszmetársítás olajával hajtott élőbeszéd-kerepelő? Logikátlan. Félszeg analogiak után induló. Ki hát az úr a nyelvben? A szabály, a belátás, a logika, a nagybotú bácsik? Nem. A nyelv ura „*az analogia úgy-van*“-ja. A nyelvtan az analogiak tudománya. Ez a Brassai bácsi igazsága.

Szédületes igazság ez, a nagybotú bácsik évezredes erőszakossága s rettenetesen tudákos nyelvigazítása után. Szegény hamúpipőke, magyar hamúpipőke, de szomorú rád nézve, hogy ez a tudásban száz évvel előljáró klavirmester a születését is nem tudta legalább félfannyival megelőzni, előbbre tolni. De sok frizuraigazítástól megszabadított volna az a gólyamadár, ha csak 50 évvel hamarabb érkezik. Talán 150 évvel hamarabb megértettük volna, hogy *leányzó* vagy s nem tehetsz róla, hogy nincs benned semmi logika. Brassainak, a logika mesterének kellett eljőnnie, hogy a logikátlan nyelvet és a logikátlan asszonyokat megértse. (Egyébiránt, de ezt már zárójelben mondom s csak azért, hogy ot.hon baj ne legyen belőle, vigasztalódjanak az asszonyok. A logikával a férfiak is elég hadilábon állanak. Igazán logikus élőlény csak egy

van — a számár, mert egyedül csak ő következetes. No, igaz, a nagybotú bácsik közt is akad elég következetesség.)

De menjünk tovább. A megvillant igazság sugott-e valami egyebet is Brassainak? Sugott biz' az, de ha az igazat meg kell vallani, ezúttal és egyelőre hiába. Brassai nem hallotta meg. Az évezredes előítéletek, úgy látszik, Brassainál is erősebbek. Hét fejük van, mint a mesebeli sárkánynak s csak a mesékben lehet egy vágással hét fejet lenyisszentesíteni. Ott is csak annak, akinek egészen ott áll az esze. Aki sárkányt akar ölni, egyebet mindent verjen ki a fejéből. A Brassai fejében azonban ekkor már sok olyan drága *egyéb* volt, amit még a sárkányért is kár lett volna csak úgy egyszerűen kiheppenteni, kivált minthogy a tudatlanság annyi egyéb sárkányával is állandó harcban állott már „a tudománynak, elmés-ségnek és logikának ez a fegyveres Góliátja“. Hogy egyszerűbben és világosabban beszéljek, Brassai természettudós is volt, meg filozófus, meg pedagógus, meg a jó Isten tudja, mi minden tudomány-csemete apja és Szent György lovagja. Szakasztott úgy járt a fiaival, mint a tizenkétgyermekes családapa, összetévesztette őket: a *philologia* nevű leánykáját *botanica*-nak nézte és szólította. Vagy tán, az is meglehet, a virágot szerette annyira, hogy emiatt a nyelvészetet is a természettudományok egyik ága-bogának nézte és hirdette.

Hát ez bizony nagy tévedés volt ettől a nagy embertől, mert a nyelvészet eldisputálhatatlanul történeti tudomány. Ezt Brassai bácsi mindenkinél jobban tudhatta volna, hiszen, amint láttuk, éppen ő állította a nyelvészetet lélektani alapra, mikor az élőbeszédből indult ki vizsgálataiban, de a nagy koponya úgy tele volt lépésről-lépésre haladó pozitív tudással, hogy a szárnyaló fantáziát nem engedte szóhoz, vagy lenyesegette a szárnyait. Ez a tévedés kegyetlenül meg is bosszulta aztán magát, ez lett az ő sebezhető Achilles-sarka, de egyik bírálója, Kocsis Lenárd, azt mondja, hogy nyelvészeti működésének legértékesebb gondolata is ennek a tévedésnek köszönhető. „A természeti tudományok arkitektonikájának rendje rávezette Brassait az egyénnek azon határozott alakú egésznek eszméjére, mely maga nem szükségképpen része semminek, de amelynek részei reá nézve szükségképpiek és csak érte léteznek.“ Van-e ilyen egyén a beszédben is? Van. A nyelvbéli egyén a mondat.

Hogy valóban a virágok sugták Brassai bácsinak ezt a gondolatot, az nem bizonyos, de az bizonyos, hogy ez a fölfedezés óriási jelentőségű a nyelvtudományban. Egy eleddig jóformán teljesen ismeretlen birodalmat hódít meg a nyelvészet számára:

a mondattant. Belekaszál a logika és stilisztika réjtjébe, határvillongásokat támaszt, elszedi a fegyvereiket, de bátran szeme közé néz a grammatikai kategóriáknak, mindent újra értékkel, kiemeli a nyelvészetet az örökös gyökpiskálgatás kiskorúságából, új feladatok elé állítja, új eszmények szolgálatába szegődte, az élethez közelebb hozza s míg ezekben és ezek által a nyelvtanítás terén halálos csapást mér a hagyományos lélektelen salabakterkedésre, magát a nyelvvel való foglalkozást modern alapra, lélektani alapra helyezte s ami fő s amit még senkinek se jutott eszébe kiemelni, valóban nemzeti tárgyá és foglalkozássá tette a magyar nyelvészetet. A magyar történelem és a magyar irodalomtörténet testvértudományává.

Így és ezzel tette Brassai jóvá azt a tévedését, hogy a nyelvészetet nem tartotta történeti tudománynak. Mert nem az a fontos, mit mond valaki, az a fontos, mit tesz; az a fontos, milyen termékenyítő hatása van a tettének. Nemzetnevelő dinamikus ereje ebben van a Brassai tudományának. Ez állítja őt Széchenyi mellé a nemzetnevelők pantheonjában. Emellett szinte nem is fontos már, hogy mit is mond az Okszerű Vezér-ben s a Magyar Mondat-ban, ebben a két csodálatos könyvben. Az első csak egy tankönyv, egy német nyelvtan, de ebben mutatkozik be Brassai, mint nyelvész. Tankönyvben eredetibb gondolkozásut bizonyára aligha látott valaki valaha, mióta világ a világ. A mondattannak ez az egyszerű magyar kékkönyv a hajnalhasadása. Egy minden ízében és porciájában eredetien megkonstruált külön világ. A *Magyar Mondat* pedig nem egyéb, mint ennek a külön világnak tudományos rendszerbe foglalása és elméleti megalapozása. Ismeretlen világot, szemnemlatta szűz területeket jár be itt Brassai s amit ő ott meglátott, megfigyelt és rendszerbe szedett, az örök forrásmunkája lesz minden későbbi kutatásnak és vizsgálódásnak a magyar szórend, a magyar hangsúly, a magyar beszéd legégetőbb problémái terén. Számbavételük nélkül egy kapavágást se lehet tenni büntelenül. Brassai itt korlátlan fejedelem. Olyan büszkesége a magyar szellemi életnek, mint Bólyai a matematika terén. Ez az, ami még máig se ment át eléggé a köztudatba. Még életfírói se hangsúlyozzák eléggé s egyebütt keresik a nagyságát. Különben is Brassainak örök tragikumuma volt, hogy tanításaira csak akkor kezdünk fölfigyelni, mikor tanításaiból egyetmást évtizedek mulva külföldön újra fölfedeztek, mint pl. Gabelentz a mondat dualizmusát. De — igazán szatirát lehetne írni rólunk — akkor is nem mi, hanem maga Brassai írt könyvet róla, hogy ni, ni, hiszen én ezt már 50 évvel ezelőtt jobban meg-

mondtam. Ilyen eljövendő keserű diadalokat jószoltam én is Brassainak ezelőtt 30 évvel az Okszerű Vezérrel kapcsolatban s valahogy ma is úgy sejttem, hogy Brassait csak akkor fogjuk igazán értékelni — ha ugyan megérjük — mikor valamelyik eljövendő nagy német nyelvész újra fölfedező útra indul s azzal amit meglát, alaposan szétűt egyszer s új rendet teremt a nyelvtudomány berkeiben. Az lesz a Brassai igazi ünnepnapja.

Most legfeljebb csak fanyar keserűséggel tudnám megállapítani, hogy dicsérni ugyan dicsérjük eléggé Brassait, de mintha nem tulságosan követnők abban, amiért dicsérjük. Ahogy vége felé járó tanári pályámon visszatekintek, én még csak egy embert láttam a mi körünkben az elmentek között, akiről föltétlenül tudom és vallom, hogy nemcsak megértette, de bátran követni is tudta Brassait a nyelvtanításban. Ez az ember Kovács Antal, boldog emlékezetű, melegszívű nagy pedagogarchája ennek a kollégiumnak. Hogy mi mit tanultunk Brassaitól, nem tudom, de azt látom, hogy tanítványaink ma is olyan rendületlen bizalommal fűjják, mint mi annak idején, hogy :

Do, -go, -io végzetű,

A jó Isten s a tanár úr tudja, milyen *nemű*. Szegény ércszobor, ha hallja ott lenn, de csodálkozhatik rajta.

De hagyjunk föl az aposztrofálgatással és kesergéssel, mert hátra van még, hogy Brassai nyelvészkedésének legnépszerűbb és legérdekesebb oldaláról, a magyartalanságok elleni vitézkedéseiről is szóljunk végre valamit. A köztudatban úgy él az öreg úr, mint élő tilalomfa az általános nyelvromlás korában. Jókedvű adomák szólnak róla, hogy kivált életének utolsó két évtizedében nem lehetett vele anélkül szóba állni senkinek, hogy az ember beszédjét kedves zsörtölődéssel ki ne javítgatta volna. S ez a javítgatás ma is elkelve. Ruzicska tanár úr például ma egy heti előadásán említette, hogy a házuknál megforduló Brassai előtt számúzve volt a *család* és a *vacsora*. *Háznépet* és *estebédet* kellett helyette mindenkinek mondani. Hatóságok és intézmények is szívesen követték az öreg urat. A Keresztény Magvetőről pl. tudom, hogy a Brassai bácsi száz-áért temette el a század-ot, de arról már nem tudok elszámolni, hogy a *nyelü-t* és az *elü-t* (nyelv és elv) kire tudta rádísputálni. Kedves kuriozum volt az öreg úr a hosszú condrájával s ezzel az örökös jóízű zsémbelésével, de az igazat megvallva, valami tulságos komolyan vagy pláne tragikusan senki se vette. Mindenesetre kellemesebb volt, mintha teszem fel a pipázás vagy szeszfogyasztás ellen dör-

mög. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy ezekben a szelid alkalmi dörmögésekben merült ki a Brassai nyelvjavító ösztöne. Nem, Brassait a nyelvhelyesség kérdése közel 70 éven át foglalkoztatta, gyöörtö és emésztette s a maga idejében kemény irodalmi harcokat vívott értük, súlyos sebeket osztva és kapva. Arany Jánostól ezért kapta ezt a kitüntető címet: a tudomány, elmésség és logika fegyveres Góliátja. A *magyar nyelv őre* címet meg maga vette fel. S ember jobban soha ki nem érdemelte ezt a címet. Ő igazán a nyelv született őre. Tüneményes jelenség a magyar szellemi élet mult évszázadi történetében. Egy magyar tudós, egy egyetemes tudású tudós, aki *tud magyarul*. Hát van ilyen is? Van valaki, aki az idegen nyelvek minden poklát megjárja s minden poklokon keresztül megmarad magyarnak, nem felejt el magyarul? Hát történhetik ilyen csoda is? Unicum! Nyisd ki a szád, tudós s rögtön megmondom, ki volt a mestered, kihez jártál iskolába. Herderhez, Hegelhez, Voltairehez, Channinghez vagy csak Cicerohoz? Lám Jókai nem volt tudós, Jókai a magyar széppróza halhatatlan mestere volt, minden poklokon keresztül nem az idegen nyelvű tudományok útvesztőit járta s a nyelvérzéke mégis megromlott, a szemünk előtt kezdett romlani. Hát a szegény tudósra, aki nem a nyelvérzékéből él, hogyne ragadt volna rá az idegen íz-bűz, kivált ha olyan átkozottul rettenetes és pedans idiomán kell átvágnia magát, mint a német mondat-konstrukcio pokla és útvesztője. Ezekben büntetlenül és következmények nélkül se csontra hízni, se hasat eresztetni nem lehet még a legelszántabb *sitz-fleisch*-nak sem. Brassai szinte az egyedüli kivétel. Az ő nyelvérzékét az idegen kulturákkal és idiomákkal való foglalkozás nem rontotta meg, hanem ellenkezőleg csak erősítette és öntudatosá tette. Hogy történhetett meg ez a csoda? Hát ezt — úgy gondolom — legjobb lesz Brassai bácsitól megkérdeni. Állásfoglalását a *kocsintásokkal* szemben (így nevezi Brassai a magyartalanságokat) úgy is neki kell megegyezésünk értelmében tisztáznia, nem nekem. Nekem, nem tehetek róla, egyéb jár az eszemben, amíg Brassai bácsival foglalkozom. Azon töröm a fejem, mi a különbség a tudós és a salabakter, a nagy ember és a nagy számár, a jó tanár és a rossz tanár közt? Mért sikerül egyik embernek minden, mért bukik bele a másik mindenbe? Mért él az egyik száz évig, mért fordul fel a másik 30 éves kora előtt? Mi az, Erassai bácsi, amiben az ember különbözik az embertől? Hát Brassai bácsi erre is megfelel. „Bujj be, számár, majd megtanulod a jövő évben!” — intézi el az egyik

ember. „De hát mért nem tud semmit ez a szegény gyerek?! — kérdi, *magától* kérdi a másik. — „Hibázott? Le a fejét, legyen rend!” — mondja a törvény. „Hibázott? Vajjon mért hibázott, szegény?” — kérdi a szeretet. Egyik kíváncsi, a másik nem kíváncsi. Ez az egész különbség, édes fiam. Egyiknek a fehér fehér, a fekete fekete. Punktum. A másíknak nem punktum. A másíknak a tánc csak most kezdődik: De hát mért fehér a fehér és mért fekete a fekete?

Ezek a *kíváncsi* emberek a dolgok mögé szeretnek bekukkintani. Ezek a kíváncsi emberek azok, akik messzire elmehetnek baj nélkül, mert messziről is jöttek. Hazulról, mint Brassai bácsi. Nem Torockóról, hanem *von Haus aus*, mint a német mondja. Nem Torockótól Torockóig, hanem Brassaitól Brassaiig. Az ilyenek a nagy emberek. Ezeknek minden sikerül. *Uti figura docet*. Látván a sok kocsintást, Brassai bácsi nem azt mondta: Üsd agyon, mert kocsintás. Brassai bácsi azt kérdezte, *magától* kérdezte: Mért kocsintás a kocsintás? Mért kocsintanak ezek a szegény kocsintók? Vajjon én nem kocsintok-e szintén? Hogy áll a szénánk, te szegény szerencsétlen nyelv? Az én szénám s a te szénád? Hogy a Brassai szénája hogy állott, azt nem tudjuk. Ha voltak bajok, azt Brassai 32 éves korára, mielőtt írni kezdett volna, rendbe hozta. A váltó lejárt, a váltót törlesztette. S a szegény nyelv? Hát kisült, hogy annak is lehet rendezni a váltóit. Nem is olyan szegény. *Szegény* nyelv? Hát hol az a szegény nyelv? Szegény nyelv nincs. Az nem szegény, akinek *elege* van. Az a szegény, akinek a *sok* sem *elég*. Szegény nyelv, ez számár beszéd. A szegénység nem a nyelvben, a szegénység a kocsintókban, az idegen idiomák után induló nagybotú bácsik fejében van. Az a szegény, aki nem gondolkozik, aki pl. minden kétségeskedés nélkül utána mondja másnak, hogy a szűk gondolatkörben élő falusi atyafi megél 1000—2000 szóval. (De szeretném ezeket a nagyságos urakat — ezt már én mondom, nem Brassai bácsi — elküldeni szótanulásra Részeges János bához Várfalvára. Meglátnák, hogy Részeges János bának csak a részegség körül több szava van ezernél. Hát még ha kijózanodik s az ekeszarvát is megfogja s a nem húzó Szilajt is biztatni kell? A káromkodásból kitelik a másik ezer.) Az a szegény, aki azt hiszi, hogy a nyelvek egy kaptafára húzhatók, aki nem tudja, hogy pl. ami magyarban *megy*, az a németben esetleg *jön*. Ami *testvér*, az *Bruder* s ami *bátya*, *öcsike* meg *ángyó*, azt hiába keresed a Goethe nyelvén, pedig amért német szegény, azért nem szegény.

Az a szegény, aki nem tudja, hogy két nyelven tökéletes synonymia a szavakban igen ritkán lehet, hogy a szavak legfeljebb csak rokonértelműek lehetnek, hogy egyik nyelvről a másik nyelvre való szóról-szóra fordítás a leghűtlenebb fordítás. Aki ezt nem tudja, gyilkosa a nyelvnek, mert csupa jó szándékból gazdagítani és szépíteni akarja. A saját analogiáiból élő nyelvbe nem szabad idegen, tehát hamis analogiákat csempészni, mert a hamis analogiák megromtják az ifjú nemzedék nyelvérzékét, idegenszerűvé teszik a magyar stílust, kiforgatják ősi örökségéből a nyelvet, amíg végre csak a szó lesz benne magyar, de a gondolkozás idegen. Körülbelül ez rövidre fogva a Brassai álláspontja az idegenszerűségek, vagyis jobban mondva a neologia és a neologusok ellen. Kitűnik belőle, hogy Brassai nem annyira a helytelen szavaktól, mint inkább a gondolkozás idegenszerűségétől féltette a nyelvet. A gyökpiszkálás ellensége nem a gyöktelen szavakban, hanem az analogiak romboló hatásában látta a veszedelmet, a magyar mondat Szentgyörgy-lovagja nem a hamis gyökű és összetételű *rakpart* és *raktár* apró-cseprő dúvadjai ellen húzta ki a kardját, ő a hamis analogiák stilisztikai sárkányfogait akarta kitördelni, a szólamokban és szólásmódokban elburjánzó idegenszerűségekől féltette a magyar beszéd szüzi épségét és eredetiségét.

Ebben és ezekben írta meg az orthologia nemes levelét az orthologia apja, Brassai Sámuel. S ha elmélet és gyakorlat mindig egy úton járnának, — akkor én itt most diszharmonia nélkül szépen befejezhetném a mondanivalóimat, — akkor Brassai bácsi nem vészett volna össze Szarvas Gáborékkal s akkor én is azt mondhatnám s de örömmel mondanám, ha mondhatnám, amit Gál Kelemen mondott Brassairól írt legutóbbi füzetében, hogy t. i. a magyartalanságok elleni küzdelmeiben az idő Brassainak szolgáltatott igazat s nem az ellenfeleinek, a Nyelvöréknek. Megértem, hogy Gál Kelemennek így kellett döntenie, mert ő filozofus, de én, sajnos, nem vagyok filozofus, nekem másképp kell szavaznom. Hogy ne vágjunk elébe a dolgoknak, ott kell kezdenünk, hogy a hetvenes évek elején az Akadémia végre rászánta magát, hogy a mindinkább elburjánzó magyartalanságok ellen végre tesz valamit. Folyóiratot indít a józan orthologia nevében. A szerkesztéssel kit lehetett volna inkább megbízni, mint az orthologia apját és veteránját, Brassait. Nem őt, Szarvas Gábort bízták meg, talán mert Brassai Kolozsvárhoz volt kötve, vagy félték tőle, ki tudja. Elég az hozzá, a szerkesztőség, a Magyar Nyelvőr szerkesztősége össze-

ül s az *Előfizetési Felhívást* Brassainak is megküldi. *Risum teneatis amici!* Egy kocsintások ellen akadémiai támogatással harcban készülő vitéz, kinek az első szava is kocsintás: előfizetési felhívás, ad notam: ugorkafárai fölhágás. Hát meg lehet az ilyen vitézben bízni? Brassai nem bízik. A fölhívásból tühegyre szed (a nagyjából) még valami hat kocsintást s beküldi a szervezkedő Nyelvőröknek, hadd gyönyörködjenek benne s okuljanak, ha tudnak. S mit tesz Isten? Láss csodát! Szarvas Gábor gyönyörködik benne s okul. Sőt kiadja az okulásul küldött leckét. Amit igaznak és helyénvaló kifogásnak talál benne, megköszöni, amiben más véleményen van, arra talpraesetten megfelel. Ez is kemény legény ám a gáton! S a folyóirat megindul s rövid idő alatt példátlan nagy tekintélyre tesz szert. A szerkesztő egy pár év múlva már nem közli a Brassai cikkét, mert okvetetlenkedésnek tartja. Brassai az Akademiához fordul s a *Neo- és palaeologia ügyében* című füzetében vádat emel a „Nyelvőr-consortium“ ellen, kivált egy valóban szerencsétlenül fogalmazott határozatuk miatt, hogy nem tudnak magyarul. A válasz nem marad el. Szarvas Gábor fölveszi a keztyűt s most már igazán félelmes ellenfélnek mutatkozik. Minek tagadjuk: a Brassaitól eltanult taktikával teríti földre az öreg urat. S Brassai azóta kivert bika az orthologia rengetegeiben. Még nem öreg, még nem hagyja magát, de már nem ő a fejedelem. Az összetűzésben nem a veterán-harcos volt a gyengébb: a mannlicher győzött az elöltöltő puskán. Bármilyen nagy koponya is volt Brassai, a természet rendje nála is erősebb volt, azt ő se forgathatta fel. A fiataloknak kellett győzniök, mert ők valami olyat is tudtak, amit az öreg Brassai már nem: *nőni*. Mi az, amiben a tanítványok tulnőttek a mesteren? Jobb tanítványai tudtak lenni Brassainak, mint Brassai. Szót fogadtak Brassainak. Elhitték, hogy a nyelvben nem a logika az úr s kidobták. Brassait azonban becsapta, csúffá tette ez a kotnyeles leányzó, mint Jákób az apját. Brassai a *Linguistica* nevű leányát szólította, de titkon a perepáty *Logica* ugrott elő s felelt helyette. Nagy pedagógusok szomorú sorsa, hogy a világ gyerekét tudják nevelni, de a maguk tizenkét csirkefogója nevetlenül nő fel. Brassai is ilyenformán járt a tucatsnyei csintalan gyerekével.

De a Brassai tanítványok még egyebet is tanultak. Tanultak nyelvtörténetet, tanultak jelentéstant, tanuságul hívták a tájnyelvet, nem nézték le a gyökpiszkálást s hogy okosan és haszonnal piszkálgathassák, rokon nyelveket tanultak, nem szanszkritot, mint

Brassai bácsi. Ekkora arzenállal szemben Brassai csak a logikával támogatott nyelvérzékével maradt. Csoda-e, ha az összetűzésben ritkán volt egészen igaza. Legkedvesebb szenvedélye, a kocsintások elleni küzdelem, kevés igazi babért szerzett számára. Igen sok volt a sebezhető Achilles-sarka. Ruzicska tanár urat is meg kell nyugtatnom, hogy velük szemben is elveszítette a pert. Ha azért üldözte az öreg úr a *család*-ot és *vacsorá*-t, mert idegen szavak, nem volt igaza, mert azok bizony már ki tudja hány század óta meghonosult jó magyarok, mint mondjuk Herczeg Ferencz, vagy akár a Ruzicska család. Ha pedig azért üldözte, mert *háznép* és *estebéd* ősi magyarsággal dicsekednek, — akkor se volt igaza, mert ugyanazon logikával pl. a *kovács*-okat is ki kellene dobni az ősi *vasverő*-ért, pedig úgy-e ez egy kicsit nehéz és okatlan dolog lenne, kivált a mi unitárius köreinkben. Hiába, a szavak is, ki levitézlik, kinek fölviszi lsten a dolgát. A *suszter* és *cipész* is úgy kiturta örökből a régi jó becsületes *vargát*, hogy nem tudom hova dugnók szegényt, ha theol. tanári székek nem volnának. A *század* helyett erőszakolt *száz*-zal se volt szerencséje Brassai bácsinak. Szomorú ironiája a sorsnak, hogy ez a tévedése a sírjára is fölkerült („a százzal haladónak“), mintha csak azt hirdetné: „A rossz, mit ember tesz, túléli őt, a jó gyakorta sírba száll vele“.

Hát ez bizony nekünk, akik szeretjük Brassai bácsit, fáj egy kicsit. S csak az vigasztal, hogy Brassai bácsinak viszont, ha hallja se fáj. Ő, a nagy „elfogult“, most sem enged. Beszélhetek, öcsém, amit jól esik. Az én nyelvérzékem az én nyelvérzékem. Nekem nem kell egyéb kalauz. Én tudom, én érzem, nekem a nyelvérzékem azt sugja, hogy nem tévedtem.

Csakhogy baj van ám a kréta körül, Brassai bácsi, hogy a Nyelvőrök szájával is beszéljek. Ettől az egy fegyverétől és vigasztalásától is meg kell fosztanunk. Mióta Wundthoz jár iskolába a nyelvtudomány, furcsa szelek fújnak ám a porta körül. Azt rebesgetik jó húsz éve már, nem magán-beszélgetésben, hanem a Nyelvőr hasábjain, hogy kámpec a nyelvérzéknek. A nyelvérzékéről küszölt, hogy nem tudja megmondani, mi magyaros, mi magyartalan. Hamis analógiákon alapuló idegenszerűségeket színmagyar sujtásnak néz, sok jó magyar sujtást meg idegennek. A sült német *kirug a hámból*-t, *élire veri a pénzt* megcsodálja, dédelgeti s a hét-szilvafás *el van utazva* nem kell neki, mert gyanusan görbének hiszi az orrát. Vonja hát le minden nyelvérzék a konzekvenciákat (ez is szép magyar beszéd!) s ne merje többet senki a nyelvér-

zéke alapján hibáztatni ezt, korholni azt. A szavaknak és kifejezéseknek *érzelmi velejárójuk* van. Ez dönti el, mi magyar, mi nem magyar. Az érzelmi velejáró, az érzés, a megézés. A régi ócska nyelvérzék menjen a (hova menjen?) menjen a — stilisztikába! No Brassai bácsi, most már igazán mehetünk a stilisztikába, (most már többes számban beszélek, mert látom, hogy baj van), a nyelvészetből alaposan kitessekeltek.

Hát nem igazam volt, mikor Brassai bácsi után indulva, így tettem fel a kérdést: Quid Samuel inter prophetas? Mit keres Brassai a nyelvészek között? Úgy-e megmondtam, hogy ha most félórai beszéd után *fertig*-et mondok, az ércszobor oda letről fölkiált: „*Soll ich gleich flicken?* Csak elő a folttal, Marci fiam.“ Hanem hát nincs baj, Brassai bácsi! Tudtam én azt előre, hogy anélkül nem boldogulunk s azért a foltot is elhoztam. Itt van a zsebemben. Mit is mondanak csak azok a Wundt-tal bélelt bölcs Nyelvőrök? Pusztuljon a nyelvérzék, „mert eddig csak bitorolta ennek a két fogalomnak a helyét: *nyelvtudás* (ami nem egészen nyelvtantudás) és *stilusérzék*. Aki tud németül és latinul s nagy magyar írók olvasásával megtanult jól magyarul, az egy kis stilusérzékkel megkapja a biztos sugallatot a magyarba jutott idegen szólások dolgában“. (Nyr. 1909. 55. 1.)

Ugyan úgy-e? Tehát csak arra kell hallgatni, mit súg a *stilusérzék*? Hiszen akkor szüret, Brassai bácsi. Akkor mi újra nyeregben ülünk. Akkor nem kidobtak, akkor rehabilitáltak! *Nyelvérzék, stilusérzék* csak szavakkal való játék. Egy kutya! Azaz, hogy a másik eb! Ez az egész különbség! Hiszen Brassai bácsi is azt mondta annak idején, kivált ha már minden kötél szakadt: Az én *nyelvérzékem* azt mondja. S mit mondanak a Nyelvőrök? Az én *stilusérzékem* azt mondja. Brassai bácsi is fütyölt minden egyébre, ezek is fütyölnek minden egyébre. Ki meri mondani, hogy nem egy malomban őrlünk? Most már értem, mért erőszakolta volt Brassai bácsi a *háznép*-et és az *estebéd*-et. S azt is tudom, hogy igaza volt. Brassai bácsinak volt igaza. Miért? Mert Brassai bácsi a *nyelvérzékevel*, nem, az *érzésével*, nem, most sem jól mondtam, Brassai bácsi a *szívével* mért és ítélkezett. Brassai bácsi *szerette* is azt, ami fölött ítélkezett: a *háznép*-hez és *estebéd*-hez valami mélyebbről fakadó rokonszenv füzte. Brassai bácsinak nem Hekuba a magyar nyelv ügye-baja. Nemcsak az erdőt, az erdő minden kicsi fáját ismeri és szereti. Ha róluk van szó, az obiectív tudós nem akar hideg obiectív szemlélő maradni. A nagy koponya tudja, hogy a nagy koponyánál mindig

okosabb és bölcsőbb a nagy szív. A nagy koponya tudja, hogy az érzelmi világ imponderabilitásait nem lehet és nem szabad az egyszerű hideg komponáira tenni. A logika nagy mestere tudja, hogy a szeretetben nincs logika. A híres „elfogult” tudja, hogy a szeretetnek szabad elfogulniak lennie, mert ösztönös. Stiliztika ide, linguistika oda, mi itt a tanulság? Az a tanulság, hogy a nyelvhelyesség kérdése nem tyúkpör, nem hideg matematikai egyenlet s nem klórszagú kémiai levezetés, pusztán a nagy tudás nem intézheti el. Itt az imponderabilitások a penderálók, itt az elfogult érzés, vagy nevezzük a szebbik nevén, a szeretet osztja az igazságot.

Most értem én, Brassai bácsi, miért szeretjük mi értelmünk minden rug-kapálódzása ellenére is az erős, a színes, a csattanós kifejezéseket, a kiélezett gondolatot, a kiteremtettézt huszáros hatvágást, az attikai sőt, a hangulatrontó figurázást, a hajrámagyar virtuskodást, a szárnyakon száguldó eleven stilst. Tudom, mért. Szerelmesek vagyunk a szóba, a gyönyörű magyar szóba, a magyar lelket lehellő magyar beszédbe. Nekünk a szó ópium, mint Ady Endrének, akit azóta bizonyára jobban ért Brassai bácsi, mint az öreg akadémikusok, ópium, de nem Párisba bódulásra, hanem diadalmas ittmaradásra, erőgyűjtésre, fájdalomzsongító szent nosztalgiaira: ős pogány-magyar titkokat szívunk belőle, az ázsiai puszták perzselő lehelletét érezzük bennük, az apáink sírhalmát csók-dosó szellő küld üzenetet tőlük. Igaza van Brassai bácsinak, ezekkel az imponderabilitásokkal szemben kicsi legényke a nagy tudomány, nem bír velük. Azért nem lehet lezárni a nyelvhelyesség nagy pörét, azért kell Brassaihoz ezután is iskolába járni. Stilst és stilisztikát tanulni, magyarul tanulni.

Hogy hol mondja szórúl szóra így mindezeket Brassai bácsi, akinek a szájával akartam én itt ma beszélni, nem tudom. Talán sehol. Talán csak úgy súgta az az előcsarnokbeli nagyszakállú ércszobor, amíg ide feljöttünk. Meglehet. De hiszen úgy sem az a fontos, mit mond a tanár. Az a fontos, milyen gondolatokat támaszt vele a tanítványban. A sugalló tudomány az igazi tudomány. Az a nagy praeceptor, akinek sugalmas erejű tudománya van.

Boldog csarnoka a múzsáknak és erényeknek, neked két ilyen sugalmas erejű praeceptorod is van. Két ércszobor a bejárat két oldalán. Balról egy energiát lehellő szép kerekfejű magyar, jobbról egy Sokratesre emlékeztető próféta-arc. Az elsőről a világi bölcsesség annyit tud, hogy egy milliót szerzett — másnak, de ő maga száraz kenyeret, szalonnát és hagymát ebédelt. A másik is millio-

mos, sok okos és oktalan tudnivalók milliomosa, de a sok milliótól az öreg milliomos darócban jár.

Javában litániáztak, amint feljöttem. Félfüllel odahallgattam. Az egyik éppen ezt ropogtatta: Kenyeret és szalonnát ebédelj, de a lejárt váltót kifizesd. A kötelesség az első! Nem azért vagy itt, hogy magadat tömd. Tudj éhezni azokért, akiket szeretsz. S mit mond a másik? Éhezzed és szomjuhozzad a tudást, de ne nyiss vele boltot magadnak. A kötelesség az első. Nem azért vagy itt, hogy bámuljanak. Tudd tanítani azokat, akiket szeretsz. Egyik azt mondja: Ura légy a piculáknak, ne nyomorult rabszolgája. A másik azt mondja: Ura légy a betűknek, ne szatócsa! Tudod, mi az élére rakott picula? — kérdi az egyik. Nemzeti erőforrás. Annyit érsz, amennyi tartalékot gyűjtesz. S addig élsz, amíg a tartalékból tart. — Tudod, mi a sorba rakott betű? — kérdi a másik. Nemzedékek nemes levele. Új nemzedékek új honfoglalása. Annyit érsz, amekora rendet vágysz. S addig élsz, örökös az ősi rögön, amíg a sorban te kezded és nem végzed a nemességed. Sok picula sokat cseng, de hamisan cseng, ha magáért cseng — mondja az egyik szinte versben. S a másik: Nagy tudomány messze cseng, de hogy is van csak a bibliában: csak pengő érc és zengő cimbalom, ha nincs benne... Igen, igen, Brassai bácsi, a nyelvészetben is a *szeretet* a Brassai bácsi legnagyobb tudománya.

Csak ennyit akartam mondani Brassairól a nyelvtudósról, a magyar nyelv mesteréről. Aki többet akar tudni, hallgassa tovább a két szobor litániáját. Bizonyisten ránk fér a tanítás! Ha sokáig hallgatjuk, hátha még magyarul is megtanulunk?!

Pálffi Márton.

Angol unitárius testvéreink új korszak kezdetén.

1929 április 14—19. napjain angol testvéreink újra fölfedezték önmagukat. Az XVIII-ik század végén s a XIX-ik elején a bátor kezdeményezők megharcolták ama nemes harcot, melynek folytatása százéves virágzás, azt követő termékeny gyümölcsözés és a föld különböző népeit átható lelki új élet volt az eredménye.

1825-ben Britt és Külföldi Unitárius Társulatnak nevezték magukat, mert az volt a céljuk, hogy minden olyan egyént és egyházi gyülekezetet, amely a társas együttlétre hajlandó, magukhoz vonjanak, testvéri közösségben tovább építsenek a hitélet országában. Munkájuk, az egymást fölváltó jeles emberek által túlterjedett a britt szigetek határain. Olyan egyházi irodalmat teremtettek, amely megmozgatta a hatalmas és jólszervezett angol püspöki egyházi papok lelkét is. Azt láttuk, hogy nemcsak keresték az unitárius vezető férfiak barátságát, hanem ki is váltak és csatlakoztak hozzánk.

Talán ennek a mozgalomnak lett a következménye, hogy 1888-ban a Britt és Külföldi Unitárius Társulat mellett megalakították a Nemzeti Konferenciát, amely még tágasabb kaput nyitott a be- és kijáráásra. A két szerv nem gyengítette egymást, de nem is erősítette olyan mértékben, ahogy óhajtani lehetett. 1925-ben az első szerves alakulat megülte 100 éves jubileumát. Ugyanakkor a hasonló és teljesen egykorú Amerikai Unitárius Társulat is s ez már a következő évben teljes egységet teremtett Amerikában, de a britt szigetek unitáriusai még a fontolgtatás nem könnyű munkáját végezték. 1928-ban kimondották az egyesülést (amalgamation) és 1929-re elkészült az egyesült angol unitárius nagyszervezet, melynek neve: General Assembly of Unitarian and free Christian Churches. Ez tehát az unitárius és szabad keresztény egyházak általános gyülekezete. Az egyének helyett az egyházközségek léptek szövetségre, ami kiválóan fontos azért, mert így a kisebb testek egy hatalmas egészé lettek. A pap és a gondnok-elnök a hívekkel, a templommal, iskolával és számos más szervével együtt élő egészé tömörült.